

Метакомуникативни изказвания с един вид глаголи в българската комуникация

Марияна Стефанова

Metacommunicative Statements with One Type of Verbs in Bulgarian Communication: The object of that study is bringing forward the peculiarities of function of the metacommunicative statements with one type of verbs and defining the main intentions by taking into consideration their position in the utterance. Communicative contexts from the Bulgarian literary and colloquial speech are used as a material of the study. As methods of the study, structural-semantic and pragmatic analyses could be pointed out. As a result, the metacommunicative statements are classified, taking into account their intention and positions of the metaoperator.

Key words: metaoperator, metacommunicative statement, perlocutionary effect

ВЪВЕДЕНИЕ

1.0. Метакомуникацията е неделима част от речевата комуникация на всеки езиков индивид. Основна функция на метакомуникацията е възстановяването и профилактиката на поддържане на общуването между комуникантите. В процеса на комуникация са необходими езикови средства и способности за отпращане на диалога в необходимата насока, в отстраняване на пробивите в комуникацията [2]. Тази функция успешно се реализира от метакомуникативните изказвания от различни глаголи, едни от които са глаголите от основния речников фонд на езика, т.е. глаголите с неутрална стилистична маркировка [3]. Метаоператорите с реализация на тези глаголи са способни не само да предадат информация, но и да усилят намеренията на отделния речев акт, а също така и да направят речевото общуване достатъчно емоционално [1].

1.1. Целта на това изследване е открояването на особеностите на функциониране на метакомуникативните изказвания с един вид от тези глаголи в българския език и определянето на основните намерения на комуниканта като се отчита тяхната позиция в изказванията. Като материал в изследването са използвани комуникативни диалогови единства (КДЕ) от българска книжовно-разговорна реч, изградени от реплики-стимули (РС) и реплики-реакции (РР). Като методи на изследването са използвани структурно-семантическият анализ и прагматическият анализ. В резултат от изследванията се класифицират метакомуникативните изказвания, като се отчита тяхното намерение и позициите на метаоператора.

ИЗЛОЖЕНИЕ

2.0. Употребата на метакомуникативни изказвания с всеки един от тези глаголи в българския език имат достатъчна честотност и има и своите особености. Към така наречените глаголи от основния речников фонд ние отнасяме тези, които в най-общ смисъл обозначават процеса на речта, без да му дават някаква допълнителна характеристика. Такива глаголи практически във всички класификации се отнасят към активната лексика от глаголи на речта, съставляват ядрото на езика и речта.

Практически във всички описания на глаголите на речта си подчертава, че подобни глаголи не предават особеностите или характера на речта, техните функции са констатация на някакъв факт във вида съобщение или на някаква информация, на нейното повторение или детайлизация. Те стилистично неутрално предават информация, макар че понякога с тяхна помощ говорещият се опитва по определен начин да въздейства на адресата. В българска разговорна реч има такива глаголни и полуглаголни оператори за реализиране на комуникативен контакт като: знаеш ли; знаеш; знам ли аз; разбираш ли; разбираш; виждаш ли; виждаш; представи си и др. или формите като: чуй; слушай; виж; чакай, гледай и др. както и

различните им вариации в разговорния текст, като например формулите: “Виж сега!”, “Чуй сега!”, “Чакай малко!” “Гледай сега!” и т. н. [4].

В нашето изследване ще се ограничим върху анализа на метакомуникативни речеви изказвания, включващи в състава си като метаоператори глаголите от двете видови двойки 1) **чувам – чуя** и 2) **виждам – видя**, както и глаголите **слушам** и **гледам**. Във функционален план като метакомуникативни оператори тези шест глагола се реализират най-често със синтетичните си форми за повелително наклонение на свършения вид глаголи: 1) **чуй** и **чуйте**; 2) **виж** и **вижте** и по-рядко от несвършения вид - **чувай** и **чувайте**; **виждай**, **виждайте**. Вместо последните две форми в наблюдаваните диалогови единства на речевата комуникация с по-голяма честота на употреба са формите **слушай**, **слушайте** и **гледай**, **гледайте** като техни заместници. Първата видова двойка глаголи е с основно значение “притежавам способност да възприемам със слуха си”, а със същата семантика е и глагола слушам – “възприемам със слуха си”. Втората двойка е с основно значение – “възприемам със зрението си”, а със същата семантика е и глаголът **гледам** – “възприемам с очите си” [5].

Посредством тези глаголи говорещия потвърждава събитие, явление, положението на нещата, показва неговото собствено отношение, за което в изказването не се изразява, макар че то обикновено става ясно от контекста: ако то е изразено в рамките на определено изказване с помощта на други компоненти, а не с глаголите на речта. Употребявани в метакомуникативни изказвания като метаоператори, глаголите от несвършен вид от двете видови двойки (чувам, виждам), се проявяват във въпросителни конструкции като: **чуваш ли, чувате ли, виждаш ли, виждате ли**.

Метаоператорите с разглежданите пет стилистично неутрални глаголи (**чувам, чуя, виждам, видя** и **гледам**) са способни не толкова да осъществят въпрос или да предадат информация, но да усилят намеренията на цялото изказване, а също така и да направят изказването достатъчно емоционално.

Във всички ексцерпирани до тук диалогови единства метаоператорът може да се намира: 1) в препозиция в речевото изказване или 2) в постпозиция

Без значение на позицията им в диалоговите единства на речевата комуникация, сред основните намерения на метакомуникативните изказвания с реализация на форми на шестте глагола като метаинформационни оператори се отделят следните семантични диалогови ситуации: за конкретизация на позицията на говорещия; за потвърждаване на истинността на изказването; за изказване на предпазливост; за представяне на намеренията на говорещия; за искане за информация; за изказване на подбуда, заповед; за предаване на емоциите на говорещия; за изказване на предупреждение, заплаха; за уточняване на предишни изказвания

2.1. В контекстите за конкретизацията на позицията на говорещия метаоператорите **виж, вижте** и **чуй, чуите** встъпват в роля на метакомуникативни елементи, въвеждащи мнението на говорещия, представено в основното изказване. Основното изказване е представено от съответното твърдение. Да разгледаме няколко контекста, съдържащи метакомуникативни изказвания с това намерение.

(1) РС: - *Какъв е този шум? Виж какво буботене, тракане, скрибуцане е навън.*

РР: - **Чуй! Чуй!** Може да е влак.

РС: - **Вижте!** Няма влак в този час по тези места.

РР: - **Виж ти**, какво ли може да е тогава?

РС: - **Чуите**, нещо ще се случи! Или идва земетресение, или настъпва потоп, ако се е скъсала язовирната дига (КРР).

В приведения семантичен контекст метаоператорите **Виж! Чуй! Вижте! Чуите!** конкретизират различните позиции на говорещите по отношение на една точно определена ситуация – събеседниците чуват шум и се опитват да определят от

какво може да е той. Всеки изказва своето мнение и се старее да убеди в неговата вяроност останалите събеседници. Функцията на метаоператорът в тези три случая е да заяви, да конкретизира позициите на говорещите, а така също и да привлече към нея и вниманието на слушащите. Освен това метаоператорите са и средство за въздействие на събеседника, с цел да го убеди в правотата на говорещия, да усилва перлокутивния ефект на цялото изказване.

Метаоператорът може да бъде синтактически представен с възклицателно изречение. В този случай изреченията звучат достатъчно емоционално. Говорещият в максимална степен привлича вниманието към своето изказване, а перлокутивният ефект при такава употреба е значително усилен. Следващият контекст илюстрира подобна употреба на метаоператора.

(2) РС: - **Виж!** Това дете трети ден кашля. Трябва да се заведе на лекар!

РР: - **Виж какво!** Кажу си направо, аз трябва да го заведа! Ти си пак зат (КРР).

При изказванията за потвърждаване вяроността на изказването се повтаря информация, казана по-рано. Ролята на метаоператорът се включавя в това, емоционално да усилва последвалите изказвания, да подчертае тяхната правилност, да окаже въздействие на събеседника като го застави да повярва в правотата на говорещия и да приеме неговата позиция.

(3) РС: - *Ти не си прав.*

РР: - *Прав съм. Никоу не може да ми казва, че не съм прав.*

РС: - **Гледай ти!** Аз знам, че ни си прав. Фактите говорят (КРР).

В този комуникативен контекст говорещият вече е представил своята зрителна точка, но тя не е приета от неговия събеседник, затова той я повтаря още един път и я усилва с помощта на метаоператора.

В семантичния контекст за изказване на предпазливост информацията, която се съдържа в основното изказване, също вече е била по-рано представена, но на нея не е било обърнато дължимото внимание, затова говорещият я повтаря отново и посредством метаоператора усилва намеренията на изказването. Изказването придобива по-категоричен характер.

(4) РС: - *Не бива да дружиш с това момче.*

РР: - *Не. Той е добър приятел.*

РС: - **Слушай,** опасно е да дружиш с това момче Той е наркоман (КРР).

Посредством метакомуникативни изказвания за представяне на намеренията на езиковия индивид говорещият представя своите по-нататъшни намерения. Функцията на метаоператора в тези случаи е да усилва интенцията и перлокутивния ефект.

(5) РС: - **Чуйте,** аз говоря за тръгване вече.

РР: - *Не виждам защо трябва да бързаш.*

РС: - **Гледайте сега,** аз си отивам. Достатъчно време ми отделихте (КРР).

В посоченият за пример контекст изказването “**Чуйте,** аз говоря за тръгване вече” разкрива инстинктността на намеренията на говорещия, а репликата стимул “**Гледайте сега,** аз си отивам” с метаоператора “Гледайте сега” подчертава тяхната важност и усилва общата интенция.

В изказвания от типа на искане за информация става повторно задаване на въпроса. Метаоператорът въвежда своя въпрос и усилва интенцията на цялото изказване.

(6) РС: - *Защо ми се струва, че той е някъде наблизо.*

РР: - **Слушай,** защо искаш пак да говорим за него? (КРР).

Посредством метакомуникативни изказвания за уточняване на предишни изказвания говорещият уточнява смисъла на своето изказване или на изказването на събеседника си.

(7) РС: - *Казваш, че не искаш да знаеш нищо за него.*

РР: - *Нищо не съм чувал за него.*

РС: - *Уф, **гледай** няма как да знам това. Забрави го! Най-добре го забрави!*

(КРР).

Метаоператорът в този случай изпълнява функцията на уточнение, на изясняване. Говорещият получава потвърждение за правилното разбиране на смисъла на изказването си от страна на събеседника. В последното изказване метаоператорът също така усилва емоционално изказването, което се потвърждава от междуметията и последвалите възкликателни изречения.

Метакомуникативните изказвания с основна форма на наблюдаваните глаголи имат ярко изразено намерение за *подбуда да бъде извършено някакво действие*. Метаоператорът усилва въздействието на изказването на събеседника, прави всички изказвания емоционални и категорични:

(8) РС: - **Виждам**, трябва да напуснеш веднага стаята!

РР: - *Съжалявам, няма да се повтори! Позволи ми да остана!* (КРР).

Изказването на говорещия е много рязко и категорично, което се постига благодарение на метаоператора в репозиция и се поддържа от последвалите възкликателни изречения в репликата реакция.

2. Като стилистично неутрален глаголът *слушам* се употребява като метаоператор в изказвания, които служат за *предаване на емоциите на говорещия*. Той може да служи и като средство за усилване на емоционалността на цялото изказване, особено, ако влиза в състава на възкликателно изречение.

(9) РС: *Слушай! Слушай само! Това е чудесен спектакъл!*

РР: - *Да! Да! Просто перфектно!* (КРР).

В този пример метакомуникативното изказване влиза в състава на възкликателен комплекс, предаващ емоцията на говорещия – радост, възторг. Метаоператорът усилва емоцията на цялото изказване.

Във всички приведени до тук диалогови единства метаоператорите се намират в репозиция в речевото изказване, но нека да проследим дали те могат да бъдат и в постпозиция.

2.2. Постпозиционалната употреба на метаоператорите също е възможна, още повече, че в постпозиция метаоператорът, според нас, в максимална степен реализира своя потенциал. Той видимо усилва интенцията на цялото изказване, засилва перлокативния ефект, както и емоционалността на изказването като цяло. Метаоператорите в постпозиционална употреба са с двукомпонентна структура, тъй като се реализират задължително с частицата *ли*, напр. *слушаш ли, чуваш ли, гледаш ли* и т.н. А що се отнася до предварително замислената цел на метакомуникативни изказвания с метаоператор в постпозиция, те са такива, както и в репозиция. Ето например в диалоговото единство в следната семантична ситуация за изказване на подбуда, на заповед

(10) РС: - *Гледай ти? Говорят, но трябва и слушат, **виждате ли!***

РР: *А ти трябва да спреш да ги гледаш, **чуваш ли!*** (КРР).

Метакомуникативните изказвания за конкретизация на емоциите на говорещия могат да предават широка гама емоции. Метаоператорът в постпозиция усилва емоцията на говорещия. Например:

(11) РС: *Няма нищо по-ценно от майчината обич на този свят. Всички жени го знаят, **чуваш ли!***

РР: - *Виж сега, не бива да подценяваме и бащината обич* (КРР).

Метаоператорът *чуваш ли*, който е в постпозиция засилва емоционалната експресия, докато този в репозиция – *виж сега* – подготвя за съобщаване на някаква нова информация.

2.3. Метакомуникативните изказвания с наблюдаваните шест стилистично неутрални глаголи могат да изразяват различни функции – дават указание за

действието, без да го назовават. Подобна употреба реализира анафорическо отношение и служат за способ за икономия на изразни средства. Обикновено в комуникативните ситуации от този ред се реализира някакъв речев акт – въпрос, молба, заповед и т.н, обаче той напълно игнорира събеседника и, за да се достигне до изпълнение на действието, говорещият трябва да повтори своето изказване.

(12) РС: - **Слушай, така направи! Като всички разумни хора! Виж, за неразумните – не искам да знам ...**

РР: - *Спри да ме поучаваш, моля ти се!*

РС: - **Гледай сега, ти си длъжен да постъпиш разумно!** (КРР)

Употребявайки метакомуникативни изказвания от подобен род, говорещият изпълнява едновременно две задачи: първо, напомня на адресата за своето изказване и, второ, усилва въздействието над адресата с цел да се достигне до изпълнение на желаното действие. Например:

• В семантична ситуация за изказване на предупреждение, заплаха:

(13) РС: - **Тя няма да го понесе, чуваш ли. Трябва я да разбереш!**

РР: - *Това е нейното възмездие, чувате ли!* (КРР).

• В семантична ситуация за уточняване на предишни изказвания:

(14) РС: **Искаш да ми внушиш, че ти нямаш нищо общо със станалото, но ти си основния виновник, чуваш ли.**

РР: *И той ми седнал да говори за виновник, гледаш ли?!* (КРР).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

3.0. В резултат на нашите наблюдения над метакомуникативните изказвания с шестте глаголи от групата на стилистично неутралните глаголи от основния речников фонд на българския език стигнахме до следните изводи:

1. Метакомуникативните оператори с глаголите от двете видови двойки **чувам** – **чуя** и **виждам** – **видя**, както и глаголите **слушам** и **гледам** могат да реализират широк спектър от семантични намерения.

2. Предавания от тях перлокутивен ефект пряко зависи от вида на семантичните диалогови ситуации и от позицията на метаоператора в структурата на изказването.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Banczerouski J. Metainformacios strukturák a nyelvi szöveg síkján. In: A nyelv es a nyelvi kommunikáció alapkérdései. ELTE, Budapest, 2000, с. 112-130.

[2] Мечковская Н.Б. Метаязыковые глаголы в исторической перспективе: образы речи в наивной картине языка // Язык о языке / Под ред. Н.Д.Арутюновой. Сб. статей. Москва, 2000. С. 363–380.

[3] Стефанова, М. Съвременен български език. Синтаксис и лексикология. Шумен, УИ "Еп. К. Преславски", 2000, с.154 -155; с. 202 -203.

[4] Стефанова, М. О некоторых болгарских метаинформационных операторах. В: *Alapinformacio es metainformacio*, Debrecen, 2004, с. 128 –135.

[5] СТР. Съвременен тълковен речник на българския език с приложения. Трето издание. Отг. ред. доц. д-р Стоян Буров. Изд. GABEROFF, 2000, с. 81; с. 1008; с. 117, с. 835.

За контакти:

Доц. д-р Марияна Стефанова, Катедра "Български език", Шуменски университет "Епископ Константин Преславски", моб. тел. 0898 962 963; e-mail: marijana@abv.bg

Докладът е рецензиран.